

- И.: Большинство специалистов полагает: Орасио Элисондо погорячился с одиннадцатиметровым.
Ив.: Давно уже понял: журналисты разбираются в футболе гораздо лучше игроков и тренеров. О судьях и не говорю, эти люди вообще ничего не смыслят в игре, лишь портят ее свистками. Дай вам волю, наверное, всех арбитров лишили бы права приближаться к полю? (интервью с В. Ивановым, арбитром ФИФА, «Комок», 2 августа 2006, с. 19).

В данном случае можно говорить не о провокации, а о защите от провокации.

Таким образом, стратегия провокации может быть реализована с помощью различных речевых тактик, наиболее продуктивными из которых являются тактики «Прямое обвинение», «Косвенное обвинение», «Выражение недоверия», «Ирония».

Источники и литература

1. Арупонова Н. Д. Феномен второй реплики, или о пользе спора // Логический анализ языка. Вып. Противоречивость и аномальность текста. – М., 1990.
2. Баранов А. Н., Крейдлин Г. Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2.
3. Борисова И. Н. Русский разговорный диалог: структура и динамика. – Екатеринбург, 2001.
4. Дементьев В. В. Непрямая коммуникация и ее жанры. – Саратов, 2000.
5. Ларин Б. А. Эстетика слов и язык писателя: Избранные статьи. – Л., 1973.
6. Левин Ю.И. О семиотике искажения истины // Информационные вопросы семиотики, лингвистики и авторского перевода. Вып. 4. – М., 1974.
7. Муратов С. А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. – М., 2003.
8. Тарасова И. П. Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьез. – М., 1992.
9. Шостак М. И. Репортер: профессионализм и этика. – М., 2002.

Калениченко М. М.

ЗНАЧЕННЯ І ВЖИВАННЯ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ *muset, mít, moct (moci)* ТА *smět* У ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

Синтаксичні дослідження останніх десятиліть відзначаються пильною увагою до предиката, його здатності формувати синтаксичний, пропозиційний і супрапропозиційний компоненти речення як комунікативної одиниці. Особливо підкреслюється властивість предиката, у функції якого виступає дієслово, бути релятором, який, з одного боку, відображаючи логіко-предметні співвідношення між учасниками позамовної ситуації, формує семантичну структуру речення, а з другого – впливає на характер його внутрішньо-синтаксичної організації [1, с. 281-287]. Цю властивість предикат переймає від дієслова, яке його виражає, від його категоріальної семантики, яка може бути самодостатньою (абсолютною) або не самодостатньою, тобто потребувати для своєї реалізації доповнення певними синтаксичними і семантичними компонентами (для них відкриваються відповідні функціональні позиції) [2, с. 124-136]. Від дієслова, вжитого в ролі предиката, власне повністю залежить, яким буде конструктивний склад речення, які іменники супроводжуватимуть дієслово та як вони характеризуватимуться в семантичному плані. Набір функціональних позицій конкретного дієслова, вжитого в певному значенні, утворює валентно-інтенційне поле, що характеризує це дієслово в плані системи мови. У мовленні функціональні позиції дієслова-предиката можуть реалізовуватися або не реалізовуватися; нереалізовані позиції мають потенційний характер.

Найбільшу складність при вивченні практичного курсу чеської мови для україномовного чи російськомовного студента становить правильне вживання модальних дієслів *muset, mít, moct (moci)* та *smět* (при запереченні *nemuset, nemít, nemoct (nemoci)* та *nesmět*), які у сучасній чеській мові є найпоширенішим засобом вираження модальної категорії облігаторності [3, с. 217-220]. Це відбувається тому, що засоби вираження цієї категорії в українській мові мають іншу внутрішню диференціацію, ніж у чеській. Так одному засобу вираження в українській мові, як правило, відповідає декілька семантично відмінних засобів вираження в чеській мові й навпаки (пор.: укр. **повинен** відповідає у деяких випадках чес. **muset** – *To musíš udělat dnes*, в інших **mít** – *Ta kniha má někdy tady být*; укр. **не треба** – чес. **nemuset, nemít, nesmět**, а чес. **muset** відповідає в українській мові у деяких випадках **повинен**, в інших – **треба, необхідно** тощо). Оскільки мова йде про вирази дуже поширені, важливим є їх правильне і доречне вживання. У статті проаналізуємо чеські модальні дієслова зі значенням облігаторності **muset** і **mít** та їх заперечні еквіваленти **nemuset, nemít, nesmět, nemoci**, а також простежимо передумови для їх вживання у різних контекстах.

Стверджувальні форми дієслова **muset** вживаються для вираження трьох основних відтінків облігаторності [4, с. 233-243], таких як:

1. Облігаторність дедуктивна (передбачувана) – **O¹**. Мовець на основі певних ознак, інформацію про які він отримує з ситуації або контексту, робить логічний висновок, що міра модальності максимально відповідає дійсному стану речей. Напр.: *To musí být hodný člověk / = určitě je to hodný člověk/* (порівняймо: Це має бути добра людина); *Ta kniha zde přece někde musí být / = ta kniha zde přece určitě někde je/* (порівняймо: Ця книга має бути десь тут); *V noci muselo pršet / = v noci zřejmě pršelo/* тощо.

2. Облігаторність об'єктивна (констатована) – **O²**. Мовець констатує, що об'єктивні причини змушують (змусили або змусять) певну дію реалізовуватися. Напр.: *Musel náhle odjet = byl nucen náhle odejít/* (порівняймо: Він мусив раптово піти); *Za daných podmínek takový experiment musel zkrachovat / = za daných podmínek se nedalo zabránit tomu, aby takový experiment nezkrachoval/; Nemohl přijít, protože musí ležet / = protože je nucen ležet/* тощо.

3. Облігаторність стверджувальна (декларативна) – **O³**. Мовець усвідомлює, що міра реалізації модальності з тих чи інших причин потрібна, бажана або ж необхідна (з вислову впливає, що бажана дія є фактично нереалізованою і на момент мовлення не реалізується, можливо, не реалізується за жодних обставин). Напр.: *Teď si musím řádně odpočinout / = je potřeba, abych si teď řádně odpočinul/* (порівняймо: Тепер ти повинен добре відпочити); *To se musí udělat úplně jinak / = je účelné, aby se to udělalo úplně jinak /* (порівняймо: Це треба зробити абсолютно інакше); *Učitel musí žáky zapalovat pro svůj předmět / = je žádoucí, aby učitel zapaloval žáky pro svůj předmět/* тощо.

Наведені три значення (або ж відтінки облігаторності) тісно пов'язані з категоріями часу у модальних дієслів та виду у змістових [5, с. 141-148]. У значенні **O¹** доміантним є вживання теперішнього або минулого часу модального дієслова у поєднанні з обома видами дієслова змістового. Напр.: *Musíš ho znát; Musel jsi ho znát; Musel už přijít; Musi už každou chvíli přijít* тощо. Майбутній час у цьому значенні або неможливий взагалі, пор.: *Budeš muset být sklaman, або вживається у «немайбутньому» значенні, є вираженням подальшого припущення, напр.: Ta kniha bude asi muset být někde za skříní / = ta kniha asi nejspíš je někde za skříní/* тощо. Для значення **O²** характерним є вживання минулого часу для модального дієслова (змістове дієслово при цьому може вживатися в обох видах) і теперішнього часу для модального дієслова у поєднанні з недоконаним видом дієслова змістового (за умови, що йдеться про дію, яка фактично відбулася, відбувалася чи під час говоріння саме відбудеться). Пор.: *Musel těžce pracovat, Museli jsme se vrátit, Musí těžce pracovat, Musím ležet v posteli* тощо. Вживання доконаного виду змістового дієслова при вживанні модального дієслова у теперішньому часі у цьому значенні можливе за умови повної (100%) реалізації значення змістового дієслова, напр.: *Bohužel, musím vás zklamat, Nocleh jsme nesehnali, musíme přenocovat v autě mouzo*. У значенні **O²** вживається також майбутній час модального дієслова, яке тут може мати два значення: вживається для вираження абсолютного футурального значення, означає дію, реалізація якої очікується у далекому майбутньому, напр.: *Až nastoupí do práce, bude muset dítě dát (dávat) do jeslí*. На протилугу цьому може вживатися і в нефутуральному значенні, тобто бути фактично синонімічним до теперішнього часу з використанням змістового дієслова доконаного виду. Пор.: *Musím vás zklamat // Budu muset vás zklamat, Musíme přenocovat v autě // Budeme muset přenocovat v autě*. У значенні **O³** найчастіше фігурує модальне дієслово у теперішньому часі разом зі змістовим дієсловом доконаного виду (означає дію, реалізація якої, за певних директив мовця, має відбутися найближчим часом), пор.: *Musím si odpočinout, Musíš jít pomoci* тощо. Вживання недоконаного виду змістового дієслова можливе тут за умови, коли не існує іншої форми, напр.: *Musíš být opatrnější, Půjde to, ale musíš chtít* тощо. Майбутній час модального дієслова тут здебільшого не має футурального значення (реалізація запланованої дії у цьому випадку завжди направлена на майбутнє), скоріше значення «відсунення» у просторі (дія відбудеться, але вона відсувається на більш далекий строк), пор.: *Musíš se léčit // Budeš se muset léčit* тощо.

Висловлювання, ізольовані від контексту і від ситуації, у ряді випадків можуть бути багатозначними [6, с. 105-108], тобто можуть виражати два або й всі три значення облігаторності. Так, наприклад, речення *Václav už musel odjet* може мати значення *Václav už asi odjel* (Вацлав уже поїхав) або *Václav byl nucen odjet* (Вацлав був змушений поїхати). Ідентифікація адекватного значення (тобто значення, яке у своєму висловлюванні має намір відобразити мовець) відбувається на декількох рівнях, найвагомішими з яких є 1) контекст, 2) завчасне знання (усвідомлення) ситуації. Контекст у ряді випадків може визначити значення цілком однозначно, напр.: *Václav už musel odejít, protože ho tu nikde nevidím* «Вацлав уже мав піти, оскільки я його ніде не бачу (**O¹**) // *Václav už musel odejít, protože ho zavolal vedoucí* (**O²**) «Вацлав уже пішов, бо його покликав завідувач» тощо. Під «завчасним знанням (усвідомленням) ситуації» маємо на увазі передусім поінформованість адресата про те, чи відбувається (відбулася) певна дія, або не відбувається (не відбулася). Наприклад, модальність речення *Mírek teď musí hodně pracovat* адресат розуміє як **O²**, оскільки розуміє, або передбачає, що дотепер Мірек не працював на повну силу. Інколи ж адресат змушений про реальний стан речей здогадуватися (факторами тут виступають поведінка мовця, оточуючих). Наприклад, якщо кудись приходить особа А разом з особою Б, де мав би знаходитися Вацлав, але його там немає, а особа А промовляє *Václav už musel odejít*, особа Б буде сприймати модальність речення у значенні **O¹**, або ж усвідомлювати, що особа А не точно поінформована і йдеться лише про її припущення. На протилугу цьому, приходить особа Б на місце, де має зустрітися з Вацлавом, а замість нього бачить особу А, яка промовляє те саме речення, а саме *Václav už musel odejít*. Звичайно ж, особа Б буде сприймати це речення у значенні **O²**, оскільки розуміє, що особа А про все поінформована.

Окрім таких фіксаторів ситуації як контекст і завчасне знання (усвідомлення) ситуації, можемо зазначити ще й «внутрішні», напр.: лексичне наповнення предиката, особа суб'єкта, індивідуалізованість суб'єкта, актуальне членування речення, інтонація тощо.

Дієслово **mít** має більш складну семантику за дієсловом **muset**. Воно вживається у значеннях, близьких до **O¹** та **O³**, але крім цього, має ще одне додаткове значення: або ініціатором даної модальності не є власне мовець, а якась третя особа, пор.: *Máš tam zajít* «Тебе просили зайти туди», або дія не була реалізована (не реалізується), і цей факт треба розцінювати негативно, пор.: *Měl ses mě zeptat* «Ти повинен був мене запитати».

Форма умовного способу дієслова **muset** вживається саме в умовному значенні, пор.: *Kdyby nepřišel, museli bychom to udělat sami* «Якби він не прийшов, ми б повинні були зробити це самі», у той час як форма умовного способу дієслова **mít** не має умовного значення, вона означає лише занижену категоричність облігаторності, пор.: *Měl by ses léčit* «Тобі треба було б лікуватися».

Заперечення модального значення облігаторності у чеській мові виражається модальними дієсловами **nemuset, nemít, nesmět, nemoci**. У дієслова **nemuset** заперечення має так званий анулятивний характер, пор.: *Ted' už nemusíme spěchat* «Зараз уже можемо не поспішати», у дієслова **nemít** – так званий контрактивний характер (тобто воно заперечує не лише модальне значення, але фактично стверджує значення протилежне, антонімічне), пор.: *Neměls mi to říkat* «Ти не повинен був говорити йому про це» (тобто мав мовчати). Дієслова **nesmět** і **nemoci** мають контрактивне значення заперечення дієслова **nemuset**, при цьому у дієслова **nemoci** таке заперечення мотивується об'єктивними факторами, а у дієслова **nesmět** – чисте заборона, пор.: *Nemohl jsem odejít* «Я не міг піти», *Nesměl jsem odejít* «Мені заборонили йти».

Окрему проблему становлять правила вживання виду інфінітива після заперечних дієслів зі значенням облігаторності та дієслів руху. Але це б могло бути темою окремого дослідження.

Література

1. Běličová-Křížková H. Semantická struktura věty, tzv. hlubková struktura a intence slovesného děje. – SaS, 41, 1980. – S. 281-287.
2. Андерш Й. Валентно-інтенційна структура предиката і типологія простих речень у сучасних слов'янських мовах // Слов'янське мовознавство. Доповіді. – К.: Наук. думка, 1988. – С.124-136.

3. Benešová E. K sémantické klasifikaci českých modálních sloves // Otázky slovanské syntaxe. – Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1973. – № 3. – S. 217-220.
 4. Svoboda K. Parataxe a hypotaxe z hlediska modální výstavy souvětí a z hlediska sledu vět // SaS. – 1961. – 22. – S. 233-243.
 5. Adamec P. Tři roviny modálnosti a jejich vztah k aktuálnímu členění // Otázky slovanské syntaxe. – Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1973. – № 3. – S. 141-148.
 6. Buráňová-Benešová E. Vztah postojové modality a emcionality // Otázky slovanské syntaxe. – Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1980. – № IV/2. – S. 105-108.

Калугина О. А. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ СОВРЕМЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ

Говоря об информации в широком смысле этого слова, мы осознаем, что это понятие неразрывно связано с цивилизацией. По мере развития человеческой цивилизации происходило и продолжает происходить усовершенствование способов обмена информацией. Основными фазами информационного обмена являются:

- 1). устная фаза
- 2). письменная фаза
- 3). книжная фаза

4). компьютерная фаза [1], которая имеет место на сегодняшний день и которая представляет собой своего рода первопричину проблемы, рассматриваемой в данной статье.

Объектом нашего исследования является фрагмент лексико-семантической группы «инструмент» – микрополе «информационные инструменты». Хотелось бы отметить, что это микрополе не ограничивается одной лишь компьютерной лексикой.

Задачей данной статьи является выявление коммуникативной значимости всех ЛСВ, относящихся к микрополю «информационные инструменты». Работа нацелена на расширение изучаемого микрополя путем применения квантитативного статистического метода (анкетный опрос школьников среднего звена). Кроме того, мы попытаемся сформулировать словарные дефиниции некоторых членов изучаемого микрополя при помощи компонентного синтеза. Мы применим этот метод, чтобы пройти путь от «содержания к средствам выражения» [2, с. 86]. А. Н. Рудяков указывает, что «компонентный синтез, как составная часть компонентного видения, должен установить отношения функциональных инварианта/варианта между языковым понятием, полученным в результате компонентного анализа, и реализующими его на уровне типов номинативными единицами – вариантами» [2, с. 86]. В своей книге «Функциональная семантика» А. Н. Рудяков приводит также мнение А. М. Кузнецова о компонентном синтезе, несколько отличающееся от его собственного: «...компонентный синтез следует рассматривать как один из возможных способов проверки результатов семантического представления лексики в терминах семантических компонентов... Если принять, что в правой части словаря... так или иначе находят отражение смысловые элементы определяемого слова-значения, то сама процедура компонентного синтеза предстает... как поиск на основе заданных дефиниций соответствующих им слов, которые по условиям «игры» оказываются неизвестными» [2, с. 87]. На сходном мнении основаны семантические задачи, предлагаемые М. А. Кронгаузом в цикле интернет-публикаций «Тысяча и одна задача по семантике», хотя автор и не дает прямого указания на компонентный синтез: «...по толкованию нужно восстановить (или определить) соответствующее слово. Эти задачи отчасти моделируют процесс поиска слова, когда мы понимаем, что хотим сказать, но еще не облекли в окончательную форму» [3].

Проблемой системного описания семантики в разное время занимались и продолжают заниматься такие ученые, как Ж. П. Соколовская, И. П. Слесарева, Ю. Н. Караулов, В. В. Морковкин, А. Н. Рудяков и др. Актуальность нашего исследования заключается в недостаточной освещенности с точки зрения функциональной семантики лексико-семантической группы (далее – ЛСГ) «инструмент» и, в частности, микрополя «информационные инструменты».

Опираясь на мнение ведущих лингвистов ТНУ им. Вернадского, согласно которому «частотность слова представляет собой не только важную словарную или текстовую характеристику, но и оказывает решающее влияние на позицию слова в человеческой памяти» [4], мы провели анкетирование двух групп школьников среднего звена общеобразовательной школы с целью выявления наиболее частотных слов, относящихся к нашему микрополю. Естественно, на данном этапе работы мы не можем претендовать на объективность наших выводов в связи со сравнительно небольшим количеством опрошенных и с тем, что исследование проводилось внутри малого фрагмента социума.

Школьникам 8-го и 9-го классов было предложено назвать те предметы, которые ассоциируются со следующими понятиями:

- средства связи
- технические средства массовой информации
- информационные носители
- оптические приборы
- стационарные приборы, обладающие искусственным интеллектом
- мобильные приборы, обладающие искусственным интеллектом
- измерительные приборы

Результат можно представить в виде обобщенной таблицы:

	8 класс (опрошено 13 человек)			9 класс (опрошено 8 человек)	
семантема	ЛСВ I	ЛСВ II	ЛСВ III	ЛСВ I	ЛСВ II
ЛСВ III					
средства связи	телефон ⁶	компьютер ³	мобильный ²	мобильный ⁶	ICQ ²
чат ²	мобила ³	мобила ³	письмо ²		телефон ²